

ՎԱՆՈ ԵՂԻԱՋԱՐՅԱՆ\*,  
ԱՆԻ Ժ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ\*\*

## ՄԻ ԱՆՏԻՊ ԵՐԿԼԵԶՎՅԱՆ ՏԱՂ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹԼԿՈՒՐԱՆՑՈՒՑ

**Բանալի բառեր՝** Մաշտոցյան Մատենադարանի Հ<sup>մ</sup> 7717 ձեռագիր, երկլեզվյան տաղ, անտիպ, բնագրի պատրաստում, տաղի մեկնաբանում:

### Տաղի բնագիրը

«Արարիչն արարածոց դասուց» սկսվածքով տաղի մասին թղկուրանցիագիտություն մեջ վաղուց եղել են վկայակոչումներ, սակայն այն չի տպագրվել ցայժմ: Նախ՝ Բաբկեն Կյուլեսերյանը թղկուրանցու տաղերի ցանկում հիշատակել է այն որպես 9 տուն ունեցող հայերեն և թյուրքերեն անտիպ տաղ<sup>1</sup>: Ապա՝ տաղի մասին տեղեկություն է թողել նաև էմ. Պիվազյանը. «Երկլեզվյան (հայերեն և թուրքերեն (հայատառ)) տաղ է աշխարհի ստեղծման մասին. ընդամենը 9 տուն (36 տող): Պահպանված է միայն ՄՄ 7717 ձեռագրում (էջ 228ա-228բ)»<sup>2</sup>:

ՄՄ 7717 ձեռագրից էլ տպագրության ենք պատրաստել այս անտիպ տաղը: Այն գրչագրվել է 1695 թ. Ագրիանուպոլիսում, գրիչը Մինաս էտրէնեցին է, իսկ ստացողը՝ Եփրեմ վարդապետը: Այն թղթե ձեռագիր Տաղարան է, գրությունը՝ միասյուն, գիրը՝ նոտրգիր: Ձեռագիր Տաղարանում ամփոփված են միջնադարյան հայտնի և անհայտ տասնյակ տաղասացների շափածո ստեղծագործություններ:

Ձեռագրի 228ա թերթի սկզբնամասում կարմիր թանաքով խորագրված է «Տաղ Յովաննէս թղկուրանցոյ ասացեալ է», ապա նույն թանաքով սկսվում է տաղի առաջին տողը և երկրորդ տողի սկզբնատառը, որից հետո տաղի գրչությունը շարունակվում է սև թանաքով, բացառությամբ տների գլխատառերի, որոնք ևս կարմիր թանաքով են: Տաղն ավարտվում է 228բ թերթի վերջում, որի ստորին մասում սկսվում է նոր բանաստեղծություն՝ «Տաղ գարնան» խորագրով, «Ահա եղև պայծառ գարուն» սկսվածքով, որի հեղինակը ևս Հովհաննես

\* Բ.գ.դ., պրոֆեսոր, vano.exiazaryan@mail.ru, \*\* Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, գիտաշխատող, թուրֆագետ, aniavet@matenadaran.am, հոդվածը ներկայացնելու օրը՝ հունվարի 28, 2022, գրախոսելու օրը՝ ապրիլի 28, 2022:

<sup>1</sup> Կիպլեհեան Բ., «Կիլիկիոյ կաթողիկոսները. Ե. Յովհաննէս Բ. Թղկուրանցի», Սիրն, 1928, էջ 379:

<sup>2</sup> Հովհաննէս Թղկուրանցի, Տաղեր, աշխ. էմ. Պիվազյանի, Երևան, 1960, էջ 82:

Թլկուրանցին է: Ձեռագրում տաղին նախորդում է Գր. Աղթամարցու երեքլեզվյան մի տաղը՝ «Մաքուր պատկերով, նման հրեշտակի...» սկսվածքով:

Արդ, հիշյալ ձեռագրի 228ա-228բ թերթերից օգտվելով, կազմել ենք տաղի ամբողջական քննական բնագիրը: Տաղի կենտ տողերը հայերեն են, իսկ զույգ տողերը՝ թուրքերեն (հայատառ), ինչի ընթերցումը, բառանշատումը և թարգմանությունը մեր խնդրանքով կատարել է Մատենադարանի Արևելագիտություն բաժնի գիտաշխատող, թուրքագետ-օսմանագետ Անի Ժ. Ավետիսյանը, ինչի համար հայտնում ենք մեր շնորհակալությունը:

Արարիչ արարածոց դասուց, անթիւ ես անհամար,

է՛լ յերի կեօկի եարատան, եր իլէ կեօկ սէնի օկէր:

**Թրգմ.**՝ Ո՛վ երկրի երկնքի Արարիչ, որ երկիրն ու երկինքը քեզ ճանաչում են:

Ջարարածոց սկիզբըն դրիւր, վեր փաշեցիւր զջուրն կամար,

Իլտըզլար իլէ տօլտուրն, իշինտէ պիր շէմ ու ղամէր:

**Թրգմ.**՝ Աստղերով ողողեցիր, մեջն էլ՝ մի արեւ ու լուսին:

5 Զնողն ի ջրէն բաժանեցիւր, և ի վերա ջրոց նըստար,

Պուլուտի ալափլանտուրն, հօֆմ էլէտըն եաղմուր եաղար:

**Թրգմ.**՝ Ամպն իջեցրիր, հրամայեցիր, որ անձրեւ տեղա:

Դարձար զաշխարհս ըստեղծեցիւր, ծաղկումն հանիւր համար հազար,

Ագան սուլար եշիլ չիմէն նէթէ փէրիշ նիշէ թուրլու չիշէ պիթէր:

**Թրգմ.**՝ Հոսող ջրեր, կանաչ դաշտ, ի՛նչ սերմ, ի՛նչ պեւ-պեւ ծաղիկներ կծաղկեն:

Հանց գեղեցիկ յօրինեցիւր զծաղկումն արիւր նաղշ ու նիկեար

10 Զէհէ ղուարէք զէհէ նաղաշ, զէհէ ուստատ ու խօշ հիւնէր:

**Թրգմ.**՝ Ի՛նչ զորություն, ի՛նչ պատկեր, ի՛նչ վարպետություն ու հաճելի շնորհ:

Ջարդարիւր զծառֆ ամտառի ու զպըտղաբեբըն հաւասար,

Ջինարի եափրափլանտըրն, նիշէ թուրլու եմիշ տէկէր:

**Թրգմ.**՝ Սոսին տերեւներով պատեցիր, ի՛նչ պեւ-պեւ պտուղներ արժե:

Ջշորֆ ոտանիֆն ըստեղծեցիւր ազգի ազգի շատ հանավար,

Պույրոմ վերտին ֆի տուրտուլար, տաղ ու տաշ իւստունտէ կէգէր:

**Թրգմ.**՝ Հրամայեցիր, որ կանգնեն, լեռներով ու քարերով շրջեն:

15 Դարձար զթըռչումն ըստեղծեցիւր, զարդարեցիւր երամ հազար,

Հումմէթին իլէ ուշուրտուն, պիր իմսէֆ պիր ալշաֆ կիտէր:  
**Թրգմ.՝ Քո բարեհաճությամբ թեւեր առան, որ մեկ վերեւ, մեկ ներքեւ սլանան:**

Դարձար ըզմեզ ըստեղծեցիր յափ մի հողէ և ընկալար,  
 Սէն ֆէրիմ ռահիմ ֆի երի կեօկ սանա պագար:  
**Թրգմ.՝ Դու՝ ողորմած Աստված, որ երկիրն ու երկինքը քեզ են երկրպագում:**

### Տաղի մեկնաբանում

Աշխարհի արարչագործության մասին այս փոքրիկ տաղը մեզ ուղղակիորեն հիշեցնում է Թլկուրանցու «Մեկնութիւն արարածոց» ընդարձակ վիպական տաղը<sup>3</sup>, որի սկզբում իսկ ներկայացվում է աշխարհի ստեղծման չափածո պատմությունը: Դա Վարդան Արևելցու «Լիով պատճառ արարածոց» աշխատության չափածո մշակումն է, որը «անշափ սիրված ու տարածված է եղել միջին դարերում»<sup>4</sup>: Լ. Խաչիկյանը ցույց է տալիս, որ «Վարդանի «Լիով պատճառ արարածոց»-ի միջոցով Թլկուրանցու այս հետաքրքիր տիեզերագիտական ու աստվածաբանական քերթվածում տեղ պետք է գտնեին նաև Եղիշեի Արարածոց մեկնության հատվածներից շատերը՝ բնականաբար ենթարկված լինելով որոշ ձևափոխությունների»<sup>5</sup>:

Երկլեզվյան այս քնարական տաղը ևս աշխարհի արարչագործության համառոտ շարադրանքն է՝ տողընդմեջ հայերեն-թուրքերեն:

Երկնքի և երկրի Արարիչը սկզբում վեր է քաշում «զջուրըն կամար», ապա աստղերով է լցնում երկինքը՝ այնտեղ ստեղծելով Արևն ու Լուսինը: Ուշագրություն դարձնենք մի հանգամանքի, որ այստեղ Թլկուրանցու ըմբռնումները մեծապես կապվում են ոչ միայն քրիստոնեական ավանդույթի, այլ հնագույն հավատալիքների և պատկերացումների հետ, ըստ որի՝ երկինքն ու երկիրն ամուսիններ են. երկինքը հայրն է, երկիրը՝ մայրը. նրանց միջև երկնային ծիրանի ծովն է: Երկինքը բաժանվում է յոթ հարկերի՝ երկրի մակերևույթի, ամպերի, լուսնի, արեգակի, աստղերի, հրեշտակների և սրբերի կայանի, իսկ ամենավերևում լուսեղեն Աստծու աթոռն է<sup>6</sup>:

Իսկ տաղում Աստված բաժանում է հողն ու ջուրը, նստում է ջրերի վրա, իջեցնում է ամպը և հրամայում է՝ անձրև տեղա երկրի վրա: Ըստ էության, այս

<sup>3</sup> Հովհաննես Թլկուրանցի, Տաղեր և գանձեր, աշխատասիրությամբ Վանո Եղիազարյանի, Վանաձոր, 2004, էջ 81-132:

<sup>4</sup> Լ. Խաչիկյան, Եղիշեի «Արարածոց մեկնութիւնը», Երևան, 1992, էջ 215:

<sup>5</sup> Նույն տեղում, էջ 216:

<sup>6</sup> Ս. Հարությունյան, Հայ առասպելաբանություն, Բեյրութ, 2000, էջ 9-18:

երևույթը ևս կապվում է երկնքի և երկրի սրբազան ամուսնության, նաև վիշապամարտի առասպելովի հետ<sup>7</sup>: Պտղավորված մայր հողից ծնվում են տեսակ-տեսակ ծաղիկներ:

Հանց գեղեցիկ յօրինեցիր զծաղկունքն արիւր նաղը ու նիկեար:

Միաժամանակ Արարիչն ստեղծում է պտղատու և վայրի ծառեր, ապա վայրի ու ընտանի կենդանիներ, հազարերամ թռչուններ:

Իսկ այս ամենից հետո Արարիչը մի բուռ հողից ստեղծում է նաև հողեղեններին, ինչի փառաբանությունն էլ հերթական հայերեն-թուրքերեն իր այս երգով կատարել է իսկ Հովհաննես Թլկուրանցի երգիչը:

### Եզրակացություն

Արարչին նվիրված փառաբանական այս հայերեն-թուրքերեն երկլեզվյան տաղը հավատարիմ է Թլկուրանցու տաղերի ոգուն, ոչ միայն երկլեզվյան ու երեքլեզվյան տաղերի լեզվական նմանությունը, այլ նաև այն հիշեցնում է Թլկուրանցու «Մեկնութիւն արարածոց» ընդարձակ վիպական տաղը՝ աշխարհի արարչագործության մասին:

VANO YEGHIAZARYAN

ANI J. AVETISYAN

### AN UNPUBLISHED POEM BY YOVHANNĒS T'LKURANTS'I

**Keywords:** Manuscript M 7717, bilingual (Armenian and Turkish) poem, preparation of the unpublished text, interpretation of the poem.

This unpublished poem is preserved in a single copy on folios 228a and 228b of in the manuscript M 7717 (fol. 228a–b). T'lkurants'i's name is mentioned in the title. This bilingual poem (in Armenian and Turkish) dedicated to the Creator is very close in language and style to T'lkurants'i's other poems and also reminds his *Commentary on the Creation*, a lengthy epical poem on the creation of the world.

<sup>7</sup> Նույն տեղում, էջ 78-195:

ВАНО ЕГИАЗАРЯН

АНИ Ж. АВETИСЯН

**НЕИЗДАННОЕ ДВУЯЗЫЧНОЕ СТИХОТВОРЕНИЕ  
ОВАНЕСА ТЛКУРАНЦИ**

**Ключевые слова:** Рукопись № 7717 Матенадарана имени Маштоца, двуязычное стихотворение (на армянском и турецком), неизданное произведение, подготовка текста, интерпретация стихотворения.

В одной из рукописей Матенадарана имени Маштоца (№ 7717, л. 228а-228б) сохранилось неизданное стихотворение, в заглавии которого упоминается имя Ованеса Тлкуранци. Это двуязычное армяно-турецкое стихотворение, похвала Творцу. Оно созвучно духу стихотворений Тлкуранци, обнаруживает языковое сходство с его двуязычными и трехязычными стихотворениями, а также напоминает его большую эпическую поэму о происхождении мира – *“Толкование на творение”*.